

ธรรมาสน์และสังเค็ด งานศิลป์ในงานพระพุทธศาสนา

ปริญานุช คำสนอง

อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ

๕/๗/๒๕๖๗

งานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่สร้างสร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา งานศิลปกรรมเหล่านี้มีความหลากหลายของรูปแบบและหน้าที่ใช้สอย บางก็ใช้เป็นเครื่องสักการะบูชา เครื่องประดับตกแต่ง เครื่องใช้ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ไปจนถึงงานสถาปัตยกรรม หนึ่งในงานศิลปกรรมที่สำคัญประเภทหนึ่ง คือ ธรรมาสน์ ที่มี 2 รูปแบบ และมีชื่อเรียกที่ต่างกันว่า ธรรมาสน์ และสังเค็ด

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๕^๑ ได้ให้คำอธิบายของสองคำนี้ไว้ว่า **ธรรมาสน์** [ท่ามาต] น. หมายถึงสำหรับพระภิกษุสามเณรนั่งแสดงธรรม. (ส.). และ**สังเค็ด** น. ทานวัดผู้มีผู้พระธรรมโตะหมู่เป็นต้น ที่เจ้าภาพจัดถวายแก่สงฆ์หรือภิกษุผู้เทศน์หรือชักบังสุกุลในเวลาปลงศพ เรียกว่า เครื่องสังเค็ด แต่ในความเป็นจริงแล้ว คำว่าสังเค็ด หมายถึง “สิ่งของถวายพระ” ซึ่งส่วนมากจะเป็นข้าวของ ๆ ผู้ตาย หรืออาจจะเป็นสิ่งของขนาดใหญ่ ที่ญาติถวายพระสงฆ์เพื่อทำบุญให้ผู้ล่วงลับ (เสถียรโกเศศ, ๒๕๐๕)^๒ ปติสร เพ็ญสุด ได้ให้ความหมายของธรรมาสน์^๓ เอาไว้ว่า ธรรมาสน์ เป็นภาษาบาลี มาจากคำสนธิจากคำว่า ธรรม + อาสนะ หมายถึง ที่นั่งสำหรับพระสงฆ์แสดงธรรมเทศนา หรือในอีกความหมาย อาจแปลว่า “บัลลังก์ของพระธรรม” ก็ได้

ปติสร เพ็ญสุด ได้อธิบายประวัติ และพัฒนาการของธรรมาสน์ เอาไว้โดยสังเขปว่า ธรรมาสน์อาจมีปรากฏตั้งแต่สมัยวัฒนธรรมทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๖) ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียแบบคุปตะ – หลังคุปตะอย่างชัดเจนสืบเนื่องต่อมาในสมัยสุโขทัยได้ปรากฏหลักฐานการกล่าวถึงธรรมาสน์ในศิลาจารึกหลักต่างๆ และได้ปรากฏหลักฐานการใช้ธรรมาสน์ศิลาแลง ในวิหารวัดชุมขึ้น สุโขทัย ส่วนในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ จัดเป็นช่วงเวลาที่ยังคงหลงเหลือหลักฐานการใช้งานธรรมาสน์มากที่สุด และมีความหลากหลายมากที่สุด มีธรรมเนียมการแสดงธรรมบนธรรมาสน์หลากหลายรูปแบบ เช่น ในภาคกลางจะนิยมแสดงธรรมในศาลาการเปรียญเช่นเดียวกับในภาคอีสานที่มีการสร้าง “หอแจก” และสร้างธรรมาสน์ด้วยรูปแบบหลากหลายขณะที่ใช้ภาคใต้มีประเพณีการแสดงธรรมในระเบียงคดเพิ่มเติมเข้ามาด้วย ส่วนในภาคเหนือ มักจัดวางธรรมาสน์ในวิหารด้านขวาของพระพุทธรูปประธาน และมีการออกแบบธรรมาสน์ที่สามารถกระจายเสียงให้ดังขึ้นอีกด้วย^๔

ธรรมาสน์มีการจำแนกออกได้เป็น ๓ ประเภทหลักๆ^๕ ได้แก่

^๑ ที่มา : <https://dictionary.orst.go.th/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๗

^๒ เสถียรโกเศศ. (2505). สดุดีเด็ก ๆ และสังเค็ด. กรุงเทพมหานคร.

^๓ ปติสร เพ็ญสุด, ธรรมาสน์ในประเทศไทย : ความหมาย ความเป็นมา หน้าที่และรูปแบบ (THE SERMON THRONE IN THAILAND: MEANING, HISTORY, FUNCTION AND STYLE), วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์ ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 (พฤษภาคม 2565) หน้า ๘๒-๙๕.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

^๕ ที่มา : <https://www.finearts.go.th/performing/view/25486-ธรรมาสน์เสาดเดียว---การผสมผสานความเชื่อพุทธและผี.> สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๗.

- ๑) **ทอธรรมาสน์** ลักษณะเป็นธรรมาสน์ที่มีฐานสูงและมียอดเป็นชั้น ยกตัวอย่างเช่น ธรรมาสน์วัดเชิงท่า ธรรมาสน์ทรงกลมสมัยอยุธยา ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และธรรมาสน์ วัดราชาธิวาส เป็นต้น
- ๒) **ธรรมาสน์ตั้ง** ลักษณะคล้ายเก้าอี้ทรงสี่เหลี่ยม มีพนักพิงด้านหลัง ไม่มีหลังคา
- ๓) **ธรรมาสน์เตี้ย** ลักษณะคล้ายเก้าอี้ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ไม่มีพนักพิง ไม่มีหลังคา

ภาพธรรมาสน์ตั้ง และลักษณะการใช้งาน

ที่มา : <https://www.isangate.com/new/9-word/555-tham-mas.html> สืบค้นเมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗

ภาพลักษณะของธรรมาสน์เตี้ย

ที่มา : <https://uaction4.uamulet.com/AuctionDetail.aspx?bid=465&qid=15033>

สืบค้นเมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๗

กรมศิลปากรได้อธิบายลักษณะของ **ธรรมาสน์** เอาไว้ว่า มักสร้างด้วยไม้ เป็นที่นั่งยกพื้นสูงกว่าระดับปกติ หรือรองรับด้วยฐานที่ตกแต่งอย่างงดงาม เพื่อแสดงถึงสถานะสูงส่งของพระสงฆ์ในฐานะผู้ถ่ายทอดพระธรรมเทศนาในวัฒนธรรมไทย และเป็นกิจกรรมที่แสดงฐานะและบุญบารมี ของทั้งผู้อุปถัมภ์การสร้างและวัดที่เป็นเจ้าของธรรมาสน์เช่นกัน และ **สังเค็ด** ที่หมายถึงธรรมาสน์รูปแบบหนึ่ง อาจเรียกว่า ธรรมาสน์ยาว หรือ เตียงสวด จัดเป็นธรรมาสน์ยอดแบบหนึ่ง คือ มียอดเป็นบุษบกหรือยอดปราสาท แต่มีหลังคายาวเป็นแบบหลังคาปราสาทซ้อนเป็นชั้น คล้ายหลังคาพระวิหารหรือพระอุโบสถ พระสงฆ์สามารถ นั่งเรียงกันได้ประมาณ ๔ รูป โดยทั่วไปแล้วมักใช้สำหรับพระ ๒ รูปขึ้นไปในการเทศน์แบบปจฉาวิสัชนากัน^๖

ภาพธรรมาสน์ ศิลปะล้านนา ตั้งอยู่ในพระวิหารของวัดพระธาตุลำปางหลวง
ปรียานุช (๒๕๖๕)

^๖ ที่มา : <https://mgronline.com/dhamma/detail/9470000082747>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๗.

ตัวอย่างของธรรมาสน์และสังเค็ด ในสมัยอยุธยา คือ ธรรมาสน์และสังเค็ดวัดเชิงท่า คาดว่าจะสร้างในสมัยของพระเจ้าทรงธรรม ด้วยลายหน้าบันคล้ายลายบานประตูวิหารน้อยวัดหน้าพระเมรุ เป็นระบบลายสมัยอยุธยาตอนกลาง เป็นงานจำหลักไม้ ปิดทองประดับกระจก สังเค็ด ยอดปราสาท ฝีมือประณีต^๗

ภาพธรรมาสน์และสังเค็ด หรือ ธรรมาสน์ยาว ของวัดเชิงท่าจังหวัดอยุธยา คาดว่าจะสร้างขึ้น
ในสมัยของพระเจ้าทรงธรรม (สมัยอยุธยา)
ปรียานุช (๒๕๖๗)

ธรรมาสน์ทรงกลมสมัยอยุธยา ประวัติว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับถวายจาก วัดค้ำคาว ต.บางไผ่ อ.เมืองนนทบุรี จ.นนทบุรี เป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยาตอนปลายของช่างพุทธศตวรรษที่ ๒๓-๒๔ ลักษณะของธรรมาสน์เป็นงานเข้าไม้แกะสลักลวดรักปิดทองประดับกระจกแบบโบราณ รูปเชื่อมก้านคั่นด้วยนาคสามเศียรรองรับฐาน รูปวงกลม มียอดเป็นมงกุฏ ปัจจุบันจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร^๘

^๗ ที่มา : https://www.facebook.com/prfinearts/posts/ธรรมาสน์และสังเค็ดวัดเชิงท่า-คาดว่าสร้างในสมัยของพระเจ้าทรงธรรม-ด้วยลายหน้าบัน/817211815012931/?locale=th_TH. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๕๖๗.

^๘ ที่มา : <https://www.blockdit.com/posts/619b78b49e14c22615b9166d>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๕๖๗.

ธรรมาสันทรงกลมสมัยอยุธยาจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร
ปรียานุช (๒๕๖๗)

ธรรมาสันยาว วัดใหญ่สุวรรณาราม^๔ มีลักษณะเด่นโค้งสำเภาคลายกับพระราชวังสมัยกรุงศรีอยุธยา (พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท) คือ ทำหลังคามุขประเจิด สันหลังคาทำ آهنโค้งมีปราลีประดับตลอดสันหลังคา หางหงส์ทำเป็นนาคเอี้ยวคล้ายนาคเป็นอย่างระบบพระมหาปราสาท มีกระจังเจิมวางเป็นจังหวะเรียงรายตลอดเส้นเชิงกลอนหลังคา คันทวยนาคสะดุ้งรับกับชั้นหลังคา ลักษณะเด่นอีกประการของธรรมาสันหลังนี้คือฐานธรรมาสันก็ทำ آهنโค้งรับกันเส้นสายหลังคา ยึดท้องสูงต่อเสา ลงไปรับกับฐานสิงห์ บัวหลังสิงห์เป็นเป็นกระจังรวนสับหว่างกัน ระหว่างกระจังแบบแหลมหีบแบบอ้วน เป็นการถ่ายจังหวะระหว่างกระจังเจิมชั้นหลังคากับนมสิงห์ที่ชั้นฐาน ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือเชิงเสายังมีลักษณะเป็นกาบไผ่ ซึ่งในสมัยอยุธยาตอนปลายจะพัฒนาให้ปลายสลับเป็นกาบพรหมศร พนักกันตักก็เช่นกันยังคงใช้ลายกรอบลูกฟักประจำยามก้ามปู ลายจำหลักรูปเทพพนมที่หน้าบันตลอดจนยักษ์ทวารบาลประตูทางเข้าก็งามด้วยท่วงท่าและลีลาไม่แพ้ที่อื่นใด ลักษณะโดยรวมจึงนับ

^๔ ที่มา : https://www.facebook.com/media/set/?set=a.660365307731497&type=3&comment_id=660451064389588&paipv=0&eav=AfaNMTdVplxWCwgeuxRVl7oGuuwiUsrD-ua9rkG-nqxNYK2tSjninybRXKU7UUA0jQl&_rdr สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๕๖๗.

ได้ว่าธรรมเนียมเหล่านี้มีความงามที่พอเหมาะพอดี เป็นฝีมือชั้นครูที่ควรดูไว้เป็นตัวอย่างที่ดีของสถาปัตยกรรมไทยสมัยอยุธยา ปัจจุบัน ธรรมเนียมยาวหลังนี้จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ห้องประวัติศาสตร์ศิลปะอยุธยา อาคารประพาสพิพิธภัณฑ

ธรรมเนียมยาว วัดใหญ่สุวรรณาราม ต.ท่าราบ อ.เมืองเพชรบุรี จ.เพชรบุรีจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
ปริญญานุช (๒๕๖๗)

ธรรมเนียมและสังเค็ด นับว่าเป็นงานศิลปกรรมของยุคสมัยที่รวมช่างฝีมือหลายด้านเอาไว้ไม่ว่าจะเป็น ช่างไม้ ช่างแกะสลัก ช่างปิดทองประดับกระจก ที่ยังปรากฏอยู่มาจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าสังเค็ดหรือธรรมเนียมยาวจะไม่ได้ได้รับความนิยมอีกต่อไป แต่ในหลายวัดยังมีธรรมเนียมตั้งไว้สำหรับแสดงธรรม เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่พุทธศาสนิกชนต่อไป